

Premis Lacetània

Les Planes de Sant Mateu

Estudi d'un mas*

Maria Mas i Sarró

Aquest treball s'ha de situar dins el context dels treballs de recerca que realitzem tot l'alumnat de segon de batxillerat. El fil conductor del treball és l'estudi d'una casa de pagès, concretament la masia de les Planes.

Vaig escollir aquest tema perquè el trobava molt interessant, ja que de ben petita he estat en contacte amb el món de la pagesia, gràcies als meus avis.

Els dos primers apartats són de descripció del municipi de Sant Mateu de Bages i de localització del mas. En el tercer apartat es fa una descripció de la masia, tant de l'exterior com de l'interior. S'indiquen els elements constructius, els materials utilitzats i la distribució de les dependències del mas –sempre en funció de les tasques que s'hi desenvolupaven i, encara, avui s'hi realitzen. La descripció s'acompanya d'uns plànols. També s'hi inclou l'estudi de la masoveria, adossada al mas, i d'altres edificis situats a prop d'aquest (la capella de Sant Miquel de les Planes, el castell de Sant Mateu...). Per altra part, es fa l'estudi d'una barraca de vinya, com a testimoni de la importància que va tenir el conreu de la vinya durant els segles XVIII i XIX, fins l'arribada de la fil·loxera i, també, com a mostra d'una construcció popular obrada en pedra seca.

A continuació es fa un apropament a la història del mas. A partir de la informació del llibre "Les Planes de Sant Mateu" de Joan Planas, i de

fonts orals s'ha pogut realitzar l'arbre genealògic de la família, que arrenca de principis del segle XVI. També s'inclou la ressenya d'alguns personatges il·lustres de la casa.

El treball, però, no vol quedar-se vinculat en la història del passat, sinó que es vol fer ressò de la vida i de la problemàtica del món rural als nostres dies. És per això, que s'estudien les repercussions dels incendis patits als anys 1994 i 1998. Una de les idees que sobresurt al tractar-se aquest tema és que "...malgrat tot, el bosc continua viu després de cremar-se...". Aquella data del 4 de juliol de 1994 la recordaran sempre els habitants del mas. Els focs els van viure des de dins, ja que quan es cremava tot, ells eren allà amb els habitants de les altres masies, intentant-les salvar. D'aquest fet en tenen fotos molt bones, algunes de les quals he inclòs al meu treball.

En el cinquè apartat es presenta la vida de la masia, avui. Es fa una descripció dels tipus de conreus, de les feines del camp al llarg de l'any, de les eines utilitzades, abans i ara, es parla també del bestiar que es cria i es subratlla la importància que tenen els cavalls en l'explotació. Ara bé, l'activitat econòmica de la masia va més enllà. S'han hagut d'adaptar als nous temps. Així, s'han incorporat a la iniciativa del turisme rural. Una altra activitat pionera són les rutes en carro per la serra de Castelltallat i les activitats encarades a les escoles,

d'un dia, colònies i crèdits de síntesi.

L'interès per conèixer la vida al camp, com treballen la terra, com eren i són les cases de pagès..., és el que em va portar a fer aquest treball, i crec que em va ser ben enriquidor. Dit això, anem a explicar el meu treball més a fons.

Sant Mateu és el municipi del Bages que té una major extensió (100'97 km²). El seu territori és força muntanyós, amb la serra de Castelltallat. És drenat per les rieres de Salo i Coaner, que desaigüen al riu Cardener.

El poblament de Sant Mateu és dispers, amb una gran quantitat de masies escampades agrupades al voltant d'una parròquia, però sense constituir un poble. Aquest tipus de poblament va perviure fins ben entrat el segle XIX, quan la industrialització va atreure pagesia cap a les indústries a peu de riu. La seva població és de 513 habitants (1996-1999).

Per arribar a la masia s'ha d'agafar la carretera de Manresa a Cardona. Poc després de Callús, cal trencar a mà esquerra i prendre la carretera que porta a Sant Mateu. A l'arribar al km 5'4 s'agafa el camí de mà esquerra i a poca distància ja hi ha el mas.

El tercer apartat anomenat "La masia i altres construccions dins del seu terme" descriu el conjunt del mas: la masia, l'edifici d'unió i la masoveria (d'est a oest). Començo per analitzar l'arquitectura exterior (estructura de

les façanes, materials utilitzats, disposició de l'aparell...); després continuo per l'arquitectura interior, on explico tots els pisos des dels baixos, passant pel primer pis i arribant a les golfes. Aquesta explicació detallada és complementada amb els plànols, elaborats de collita pròpia. Seguidament, i tal com he dit, es fa una breu anàlisi de l'edifici d'unió entre la masia i la masoveria. Aquí també hi ha un plànol intercalat amb el text. Per acabar, s'esmenta la masoveria (actualment amb la funció d'habitatge per a la família del fill de l'amo), i s'inclouen, també, uns plànols de cadascuna de les plantes.

En aquest mateix apartat apareixen analitzats també els altres edificis complementaris que té el conjunt del mas. Aquests edificis estan agrupats en dos subapartats: "Edificis dins el terme de la masia" i "Descobriments arqueològics al voltant de la masia". Cada edifici està analitzat seguint l'esquema de catalogació i descripció. Els aniré citant per ordre d'aparició i en faré una breu explicació.

Primerament hi ha la capella de Sant Miquel de les Planes. Aquesta capella no apareix documentada fins el 1361. L'edifici presenta una tipologia preromànica, encara que segurament va ser construïda a finals del segle XII o a principis del segle XIII i remodelada al segle XVIII. La seva estructura és de planta rectangular i és formada per una única i petita nau i un absis carrat a llevant. La porta d'accés presenta el típic arc de mig punt fet amb grosses dovelles. A l'interior, l'absis és cobert amb una volta de mig punt, que arrenca d'una motllura a manera de cornisa. La nau és coberta amb volta de canó, que també arrenca d'una cornisa que recorre els murs laterals. Aquesta volta, però, no és de pedra, sinó que ha estat construïda amb maons i enguixada.

L'aparell de la capçalera és obrat amb carreus regulars, grans i polits. En canvi, l'aparell de la nau presenta una factura força irregular.

Acabada l'explicació de la capella, analitzo el castell, que és documentat des del 983. Primerament el situo dient que es troba en el petit turó

cònic al costat del km. 5'4 de la carretera de Callús a Sant Mateu i molt a prop de la masia i de l'església de Sant Miquel. Des d'allà es podia veure perfectament l'enemic quan s'acostava. Acabada la descripció de la situació, vaig voler aprofitar la informació recollida modificant una mica l'esquema que vaig emprar per analitzar aquests edificis o monuments. Per això, en lloc de venir ara la descripció, hi ha abans un apartat d'estudi de les excavacions i un altre del llinatge del castell. Els vestigis que resten del castell permeten afirmar que havia estat constituït per una muralla de planta ovalada, tot adaptant-se al terreny del turó, i per un conjunt d'estances interiors, de les quals avui en queden alguns basaments i murs. L'estat de conservació del conjunt és ruïnós.

L'última construcció que s'analitza en el primer subapartat és la barraca de vinya. La masia de les Planes anteriorment havia conreat molta vinya i les barraques, construïdes amb pedra seca, eren un bon aixopluc per a la pagesia i un element característic del paisatge rural català dels segles passats. De la barraca he explicat com està feta, on s'ubica, per a què servien aquestes construccions... També n'he fet un plànol indicant les mides i l'orientació.

Tot seguit he estudiat els descobriments arqueològics al voltant de la masia. Concretament aquests descobriments són dos: les tombes visigòtiques del Collet del Cargol i el dolmen. L'anàlisi d'aquests segueix amb l'esquema de la catalogació i la descripció.

De les tombes visigòtiques podem dir que l'any 1993 es van traslladar al voltant de l'església de Sant Mateu, lloc on es troben actualment. En faig una descripció de les excavacions, indico les mides i hi afegeixo un dibuix esquemàtic.

El dolmen pertany al període Calcolític i principis de l'Edat del bronze. En la descripció hi preciso les mides. A la casa en tenen una simulació per ensenyar-lo a les escoles quan vénen de visita.

Aquí acaba aquest apartat tant llarg de "La masia i altres construccions dins del seu terme".

El quart apartat del treball es titula "Història de la masia". Aquest comença analitzant els diferents amos i personatges històrics que van habitar la casa, amb una breu biografia. El primer personatge esmentat data del 1501 i és la notícia més antiga que es té de la masia. En base a totes les persones que hi ha citades¹ vaig trobar convenient elaborar un arbre genealògic, afegit a l'annex.

A més a més, em va cridar l'atenció que alguns personatges fossin il·lustres. Per això vaig crear un subapartat anomenat "Personatges il·lustres de la casa". Aquests són Josep Maria Planes Martí, del qual actualment se n'han publicat dos llibres; i la seva germana Pilar Planes Martí. De cada un d'ells n'he explicat la biografia detallada. En Josep Maria Planes va treballar en els diaris *El Pla de Bages* i *La Publicitat*, i va dirigir el setmanari satíric *El Be Negre*. Quant a la Pilar Planes n'he comentat, sobretot, la gran facilitat que tenia per pintar, cosa que li permeté exposar a Barcelona i concórrer a exposicions col·lectives a Madrid, Buenos Aires i Santiago de Xile.

Dins el mateix títol "Història de la masia", hi he afegit l'explicació de la data tràgica del 4 de juliol de 1994. Aquest apartat l'he conduït des de la descripció del bosc com a ecosistema, passant pel bosc abans de cremar-se, endinsant-me tot seguit en l'incendi i finalitzant en "el bosc continua viu després de cremar-se". És a dir, explico quines espècies vegetals hi havia abans al bosc, com i què es va cremar i les ajudes que van tenir... i com s'està regenerant actualment el bosc. Aquest apartat l'he complementat amb unes fotos impressionants que em van deixar els propietaris del mas, on es veuen imatges del foc de molt a prop. També hi afegeixo la comparació entre el paisatge abans del foc i després del foc. Amb elles es pot veure com un incendi d'aquella intensitat pot devastar en un no res una extensió molt gran de vegetació. Es poden trobar les fotos en un dels annexos del treball.

Arribant ja a la part final del treball, es troba l'apartat cinquè, "El treball a la masia" en el qual s'analitza tota l'activitat productiva de la casa. Primerament descriu els treballs agrícoles. La masia té conreus de secà, que es van introduir a començaments del segle XX, després que la fil·loxa destruís bona part de la vinya. En aquest apartat he trobat necessari explicar quins processos fan servir per cultivar, quines espècies conreen, quines eines utilitzen... Gràcies a l'ajuda de l'avi de la casa, i a la del meu

avi l'he pogut elaborar correctament, amb fotos i tot. Quan acabo d'explicar el conreu de secà hi afegeixo, com un altre conreu, l'hort (només dedicat al consum propi). També hi explico les eines necessàries per aquest tipus de conreu. I per acabar amb l'agricultura, hi he afegit els arbres fruiters (cirerers, presseguers i figuera), dels quals en tenen pocs i també són per al consum propi.

La ramaderia és un altre treball que es realitza a la masia (tenen vaques i cavalls). En l'apartat de les vaques comento les races que hi ha a la masia, la producció de carn i la de llet. Ara bé, l'apartat dels cavalls l'he fet més breument, perquè en el tema de l'agroturisme, ja m'hi estenc més.

L'activitat de l'agroturisme ha sorgit per la iniciativa dels veïns d'algunes masies de la serra de Castelllletat, davant la necessitat de trobar noves fonts de recursos que complementin les activitats agrícoles i ramaderes.

"Paisatge i aventura" ofereix estades a les masies, rutes amb carros (la masia de les Planes s'hi ha especialitzat), excursions, menjars típics... Com que és la masia de les Planes la que he d'analitzar, m'he centrat més en les rutes en carro, fent referència, és clar, a les altres activitats que ofereix "Paisatge i aventura". Dels carros, concretament, he anat citant i explicant els diferents tipus que hi ha: carros amb cuina, carros sense cuina, carruatge de passeig i rucs i sàrries. Aquestes són totes les possibles maneres de poder passar un dia, dos o més en contacte amb la naturalesa i amb l'antiga vida de pagès.

La difusió que n'han fet la premsa, la televisió i la ràdio ha ajudat a donar a conèixer aquest tipus de turisme rural.

I ja, per finalitzar citarem, dins d'aquest últim punt, el treball que realitza la masia amb les escoles. Organitzen excursions amb activitats de natura, visites comentades als monuments dels voltants, tallers i també festes (com el carnestoltes i la castanyada).

Conclusions

Aquest treball ha volgut ser un retall de la història viva de la nostra pagesia de la Catalunya central. Es tracta d'un treball eminentment pràctic i, malgrat que també s'ha consultat bibliografia, la informació oral obtinguda dels actuals propietaris i d'avis pagesos ha estat bàsica per la seva elaboració.

La masia de les Planes és un exemple de la importància que tenia el camp, l'economia rural, en els segles de l'Edat Moderna i, fins i tot, Contemporània. L'hàbitat de masia, amb camps de conreu al voltant, i viles a les planes van configurar el nostre paisatge. La història d'aquesta masia és una mostra de pervivència i continuïtat del llinatge d'una família en la possessió del seu patrimoni, degut a la institució de l'hereu.

L'estudi evidencia la importància del conreu de la vinya des d'entrat el segle XVIII fins a les últimes dècades del segle XIX. Una especialització que marca la història agrària i econòmica de Catalunya. Les feixes, els murs de pedra seca, les moltes barraques de vinya escampades pel nostre paisatge en són un testimoni que encara perviu.

En el treball es posen de manifest els canvis, l'evolució que hi ha hagut en les eines, el pas del treball manual a la mecanització de la segona meitat del segle XX. I, encara afegir l'adaptació que el món rural va fent, tot incorporant noves activitats a les estrictament agràries, per tal de millorar les economies familiars i evitar l'èxode cap a la ciutat, amb tot el despoblament i abandonament que comporta.

NOTES

* Resum de l'original presentat l'any 2001 al «Treball de Recerca per a Joves» (àmbit d'humanitats i ciències socials), convocat pel Centre d'Estudis del Bages i el Col·legi de Doctors i Llicenciats. Va obtenir un accèssit. Tutorat per M. Alba Oliveras Rubiralla i Alba Pozo Ribas, de l'IES Lluís de Peguera, de Manresa.

1. PLANAS, Joan, *Les Planes de Sant Mateu*, ed. Jover, Barcelona, 1969.

Maria Mas i Sarró

Estudiant